

ПИРОЖКОВ

Сергій Іванович — академік НАН України, віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України

ДУБРОВІНА

Любов Андріївна — член-кореспондент НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського

ВИДАТНІ ОРГАНІЗАТОРИ АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ

Упродовж усіх ста років існування Національної академії наук України її очолювали видатні вчені, невтомні організатори науки. У статті йдеться про діяльність президентів Академії В.І. Вернадського (1918–1921), М.П. Василенка (1921–1922), О.І. Левицького (1922), В.І. Липського (1922–1928), Д.К. Заболотного (1928–1929), О.О. Богомольця (1930–1946), О.В. Палладіна (1946–1962). Розкрито їх особистий та сукупний внесок у вітчизняну і світову науку, у становлення Академії, розвиток інтеграції науки, освіти, культури, виробництва.

За сто років Національна академія наук України пройшла складний шлях становлення, розвитку та утвердження себе визнаним лідером у вітчизняній та світовій науці. Непересічна роль у її створенні, розбудові, визначенні основних напрямів роботи, втіленні в життя прогресивних ідей належить її президентам, які обиралися з кола відомих учених світового рівня і виявили себе не лише талановитими науковцями, а й блискучими організаторами академічної науки.

Президентами Академії завжди ставали вчені, які на момент обрання вже здобули визнання міжнародного співтовариства, заклавши або поглибивши фундаменти своїх галузей науки: академіки В.І. Вернадський (1918–1921), М.П. Василенко (1921–1922), О.І. Левицький (1922), В.І. Липський (1922–1928), Д.К. Заболотний (1928–1929), О.О. Богомолець (1930–1946), О.В. Палладін (1946–1962). Від 1962 р. на чолі Академії стоїть академік Б.Є. Патон.

Хоча президенти Академії перебували на посаді різні терміни, і багатьом з них не вдалося повною мірою реалізувати свої наукові та науково-організаційні ідеї, однак своєю подвижницькою працею вони не лише збагачували вітчизняну науку, а й формували життєздатну Академію, яка на всіх етапах історії, в різних суспільно-політичних умовах забезпечувала розвиток фундаментальних і прикладних наук, техніко-технологічних та економічних підвалин українського суспільства.

Історіографія історії академічної науки сьогодні складається з величезної кількості галузевих праць та публікацій доку-

ментів, що слугують джерелами для вивчення наукової та науково-організаційної діяльності президентів Академії. Найбільшу увагу було приділено першому етапу академічної історії — періоду УАН–ВУАН (1918–1934), який у радянський час практично не досліджувався, хоча саме тоді були закладені основні принципи розвитку Академії¹. Дослідження доробку і наукового внеску вчених, що потрапили під колесо репресій, характеризують наукові студії 1990–2000-х років. Однак огляд діяльності саме президентів Академії не набув належного висвітлення.

В історії Академії можна умовно визначити етапи, що зумовили вибір президентів, приналежність їх до наукової спільноти та науковий профіль, концептуальні підходи та науково-організаційний внесок у розвиток Академії.

Перший період (1918–1928 рр.) — Академію очолюють її засновники, однодумці, які заклали та розвивали принципи УАН: В.І. Вернадський, М.П. Василенко, О.І. Левицький, В.І. Липський². У цей період президентами Академії були як природознавці, так і гуманітарії, проте гуманітарний напрям все ж набув більшого розвитку, оскільки в умовах фінансової скрути він, з одного боку, не потребував великих матеріальних затрат, а з іншого — був репрезентований колективом досвідчених учених, які давно працювали над дослідженням історичного шляху України, її національної культури, освіти та окремих персоналій.

Другий період (1929–1962 рр.) — період реорганізації Академії, коли змінювалися напрями її діяльності, відбувалася переорієнтація на виконання завдань економічного, технічного розвитку та утвердження радянських соціально-політичних доктрин, пройшла війна, повоєнна відбудова. Тоді пріоритетними стали природознавчі та технічні науки. На чолі Академії в цей час стояли представники медико-

біологічних та біохімічних наук — Д.К. Заболотний, О.О. Богомолець, О.В. Палладін. Хоча концепція фундаментальної науки не втрачала свого значення, історичний період поставив питання про розвиток прикладних наукових галузей, спрямованих на зміцнення промислового та економічного потенціалу і, одночасно, про посилення уваги до медицини, особливо в умовах воєнного та повоєнного часу. Останній напрям актуалізувався тоді в усьому світі, і президенти Академії свої знання та організаційські здібності спрямували на розвиток та впровадження результатів досліджень наук, пов'язаних зі здоров'ям людини та забезпеченням її життєдіяльності.

Найпотужнішим є останній період, пов'язаний з іменем Б.Є. Патона, який іноді називають технократичним. Розпочався він на початку 1960-х років і продовжується в наші дні. Поняття технократичного періоду, разом з тим, не нівелює ті колосальні успіхи фундаментальних наук у цей період, що перетворили Академію на потужну продуктивну силу, яка забезпечувала пріоритети СРСР у багатьох сферах науки і техніки в світі.

Особлива роль в історії НАН України належить президентам академікам Володимирі Івановичу Вернадському (1863–1945) та Миколі Прокоповичу Василенку (1866–1935), які стояли біля її витоків і плідна співпраця яких дозволила напрацювати методологічні концепції розвитку науки в національній державі.

Природничник і гуманітарій аргументовано мотивували необхідність створення такої системи української науки, яка слугувала б економічному та духовному розвитку держави, гарантуючи її незалежний розвиток. За їхнім задумом, Академія та Національна бібліотека мали стати *могутніми чинниками подальшого розвитку науки і освіти в Україні і піднесення її духовних сил* (В.І. Вернадський).

Внесок В.І. Вернадського та М.П. Василенка у створення НАН України почав глибоко вивчатися в період незалежності України, коли світ побачили фундаментальні праці, що висвітлювали їхній життєвий шлях, коли були відкриті архіви, віднайдені та оприлюднені докумен-

¹ Кульчицький С.В., Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. *Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті*. К.: Фенікс, 2000.

² *Історія НАН України в документах і матеріалах. 1918–1923*. К., 1993.

Затверджує. № 710

Павло Скоропадський.

✓ 14 листопада 1918 року. м. Київ.

Посвідчив: Державний Секретарь,
Сенатор *Седей Завидський.***Ухвалений Радою Міністрів Закон про заснування Української Академії Наук в м. Києві.**

1. Ухвалити докладені до цього Статут та штати Української Академії Наук в м. Києві та її установ і закон цей перевести в життя з 1-го листопада 1918 року.

2. З поміж перелічених у Статуті наукових установ Академії, окрім постійних комісій, витворяться в біжучому році: Фізичний Інститут, Геодезичний Інститут, Лябораторія для спроб над матеріялами при Інституті прикладної механіки, Ботанічний Сад, Акліматизаційний Сад, Демографічний Інститут, Інститут для вивчування економічної кон'юнктури та народного господарства України.

3. Академії Наук дається доручення розробити й подати на затвердження законодавчим порядком штати та обрахунок словянської класи при Історично-Фільольогічному Відділі Академії згідно з приміткою третьою до § 6-го Статуту Академії.

4. Всі інші установи, які перелічено в Статуті Академії, закладаються в виробленій нею послідовности. При тому їх діяльність зазначається Статутом, що його вона сама затверджує, а штати подаються од Академії на затвердження встановленим порядком.

5. Первісний склад Академії становлять дванадцяттеро академиків, що на подання од Міністра Народньої Освіти та Мистецтва, призначає Пан Гетьман, по чотирі на кожен Відділ, з посеред таких осіб, яких місце їх побуту дає спомогу негайно приступити до діяльности в Києві. Ці дванадцяттеро академиків творять Спільне Зібрання та Відділи Академії Наук.

6. Складені таким способом Спільне Зібрання та три Зібрання Відділів Академії Наук негайно приступають до

обрання зпоміж себе Голови—Президента Академії, її Неодмінного Секретаря та всіх інших виборних осіб, показаних Статутом, у порядку, який зазначено Статутом. Перше Спільне Зібрання Академії та перше Зібрання Відділів скликають найстарші літами академики, і вони-ж на тих Зібраннях головують і подають на затвердження вибраних на них службових осіб Академії, згідно з порядком, показаним у Статуті. Ці перші Зібрання скликаються тільки для обрання службових осіб.

7. Коли Пан Гетьман затвердить Голову-Президента Академії, її Неодмінного Секретаря та інших виборних службових осіб, котрі показано у Статуті, тоді Спільне Зібрання та Зібрання Відділів уважаються з'організованими та й можуть, скликаючись тим порядком, що показано в Статуті, приступити до обрання дальших академиків та до вирішення других справ, які підлягають їхньому виданню.

8. Уповноваження обраного таким способом першого Голови-Президента Академії та її Неодмінного Секретаря мають силу аж доти, доки число академиків у Спільному Зібранні не досягне 24 академиків; тоді призначаються нові вибори Голови-Президента та Неодмінного Секретаря, згідно з Статутом Академії, на трьохріччя. Так само, перші Голови Відділів вадержують свої уповноваження тільки доти, доки число академиків на Відділах не досягне: на Відділі історично-фільольогічних наук семерох академиків; на Відділі Фізично-математичних наук десятиох академиків, і на Відділі соціальних наук семерох академиків.

9. Надати право Академії Наук вказати обрахунковим порядком ті суми, що потрібні кожного року на господарські та організаційні трати, та вносити їх на затвердження встановленим у Статуті порядком, аж доки Академії Наук остаточно з'організується і буде спромога ввести господарські трати в обрахунок.

В. об. Голови Ради Міністрів
А. Ржпецький.
Міністр Народньої Освіти
та Мистецтва *Стебницький.*

Закон про заснування Української академії наук у м. Києві, ухвалений Радою Міністрів Української Держави і затверджений гетьманом України Павлом Скоропадським 14 листопада 1918 р.

тальні джерела про справжні реалії заснування УАН та її долю в 1920–1930-х роках³.

Українська академія наук була запланована як великомасштабний загальнонауковий і суспільно значущий проект зі створення потужного інтелектуального центру, що постійно нарощуватиме свій внесок у розвиток країни, нації, особистості⁴.

Академіки-засновники долучилися не лише до вироблення концептуальних засад діяльності Академії, а й до реального втілення цих ідей у життя. Так, М.П. Василенко, будучи визначним державним діячем, не лише брав участь в обговоренні засадничих ідей стосовно внутрішнього устрою Академії (як пізніше згадував В.І. Вернадський, у М.П. Василенка першого виникла думка про створення УАН), а й саме завдяки йому відбулося інституціонування Академії наук.

М.П. Василенко, користуючись своїм авторитетом міністра освіти і мистецтв в уряді гетьмана П. Скоропадського та президента Державного сенату, запросив до Києва В.І. Вернадського (який очолив комісію з розробки Статуту Академії і став першим її президентом), а також відіграв визначальну роль у затвердженні Закону «Про заснування Української Академії наук» від 14 листопада 1918 р. та її фінансуванні. З його допомогою було узгоджено Статут УАН у всіх гетьманських інстанціях. Як міністр М.П. Василенко взяв участь в обговоренні концепції та Статуту Академії, де вона визначалася як «найвища наукова державна установа в Україні», подібно до нинішнього правового статусу НАН України⁵. М.П. Василенко глибоко вірив у національну академію, що довела б життєздатність

³ Загородній А.Г., Волков С.В., Онищенко О.С., Шестопалов В.М. В.І. Вернадський — вчений, мислитель, організатор науки. *Вісник НАН України*. 2013. № 3. С. 8–37; Онищенко О.С., Смолій В.А., Дубровіна Л.А. В.І. Вернадський і Україна. *Вісник НАН України*. 2013. № 3. С. 38–66.

⁴ *Національна академія наук України 1918–2018. До 100-річчя з дня заснування*. К., 2018. С. 17.

⁵ Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвєєва Л.В., Усенко І.Б. *Микола Прокопович Василенко*. К.: Наук. думка, 1991. С. 13.

Накази Гетьмана всієї України.

По Міністерстві Народної Освіти та Мистецтва.

Українська Академія Нук:

14 листопада 1918 року № 322.—Призначаються дійсними членами Української Академії Наук:

а) По Відділі історично-філологічних наук:

1. Заслужений професор Харківського Університету Дмитро Іванович Багалій.

2. Ординарний професор Українського Київського Державного Університету Агафангел Юхимович Кривявий.

3. Заслужений професор Київської Духовної Академії Микола Іванович Петров.

4. Професор Чернівецького Університету, др. Степан Смоль-Стоцький.

б) По Відділі фізично-математичних наук:

1. Ординарний академик Російської Академії Наук Володимир Іванович Вернадський.

2. Професор Київського Політехнічного Інституту Степан Прокопович Тимошенко.

3. Професор Київського Політехнічного Інституту Микола Феодорович Кашенко.

4. Заслужений ординарний професор Київського Університету Св. Володимира Павло Аполлонович Тутковський.

в) По Відділі соціальних наук:

1. Ординарний професор Київського Українського Державного Університету Михайло Іванович Туган-Барановський.

2) Професор Катеринославського Університету Федір Васильович Тарновський.

3. Ординарний професор Київського Політехнічного Інституту Володимир Андрійович Косинський.

4. Член-секретарь Комісії по розробці важних актів Орест Іванович Левицький.

Гетьман Всієї України.

Павло Скоропадський.

Міністр Народної Освіти і Мистецтва, Сенатор І. Стебницький.

Наказ гетьмана України Павла Скоропадського про призначення дійсних членів Української академії наук від 14 листопада 1918 р.

**Вернадський
Володимир
Іванович**
(12.03.1863–
06.01.1945)
засновник
і перший пре-
зидент УАН
у 1918–1921 рр.

українського народу, для якого створення УАН мало величезну вагу, ставши одним із символів національного відродження⁶.

Академік В.І. Вернадський очолив Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві, яка працювала у липні – вересні 1918 р. В ній брали участь відомі вчені з різних галузей знань: Д.І. Багалій, М.Ф. Кащенко, Б.О. Кістяківський, Й.Й. Косоногов, А.Ю. Кримський, Г.Г. Павлуцький, Є.В. Спекторський, О.В. Сперанський, С.П. Тимошенко, М.І. Туган-Барановський, П.А. Тутковський, Є.К. Тимченко, С.Л. Франкфурт. В обговоренні брали участь понад 50 знаних вчених, їх думки щодо устрою Академії та її складу було розглянуто на всіх засіданнях Комісії з розробки законопроекту.

27 листопада 1918 р. на першому (установчому) зібранні УАН головою-президентом був обраний академік **Володимир Іванович Вернадський**, видатний природознавець, основоположник геохімії, біохімії, радіології, вчення про біо- та ноосферу. Він мав глибокі фахові знання і вивчав досвід розвитку світових академій, чітко стоячи на засадах системної побудови академії як установи, в основі якої має

бути стрімкий розвиток природознавчих наук та економічна спрямованість, особливо в сучасний йому період різкого підвищення ролі науки для розвитку незалежних держав та нової геополітичної ситуації у світі, що настала на початку ХХ ст. Ще під час обговорення питання побудови Академії в 1917 р. він окреслив основні вимоги до її устрою — національні, державні та гуманістичні⁷, які й донині продовжують бути визначальними для НАН України⁸.

В.І. Вернадський розробив концепцію УАН як потужного наукового центру, *особливого соціального інституту* зі своїми питомими функціями. Він врахував і ті обставини, що характеризували український культурний і суспільно-політичний рух та ідейні прагнення українського народу до незалежності. Він розкрив значення академічної організації науки у житті народів та держав, показав переваги і прогресивні риси академій, що трансформуються в наукові центри на державних засадах та з урахуванням розвитку фундаментальної науки: природничих наук — для економічного поступу держав і гуманітарних — для національного самоствердження. Він послідовно проводив у життя концепцію: лише розвиток Академії на державних засадах та формування комплексу наукових установ з охопленням фундаментальних галузей знання дозволить сформувати фундаментальну базу науки і швидко сформувати національні кадри, зокрема в галузі експериментальних (природничих і технічних) наук.

Водночас Академія, на думку В.І. Вернадського, мала сприяти зростанню української національної самосвідомості та української національної культури й мови, вивченню минулого та сучасного розвитку України в усіх проявах духовного, державного і соціально-

⁶ Василенко М. До Ради Міністрів Української Держави од Міністра народної освіти та мистецтва: пояснююча записка до законопроекту про заснування Укр. Акад. Наук у Києві. К.: Друк. Укр. наук. т-ва, 1918.

⁷ *Володимир Іванович Вернадський і Україна*: у 2 кн. Кн. 1: *Науково-організаційна діяльність (1918–1921)*. Уклад. О.С. Онищенко, Л.А. Дубровіна, С.М. Кіржаєв та ін. К.: Нац. бібліотека України ім. В.І. Вернадського, 2011. С. 552.

⁸ *Члени-засновники Національної академії наук України*: зб. нарисів. Упоряд. С.В. Кульчицький; відп. ред. В.А. Смолій. К., 1998.

економічного життя, що покладалося на гуманітарні науки.

Системність концепції визначила й органічний зв'язок з нею іншої новаторської ідеї В.І. Вернадського, яку підтримував М.П. Василенко, — поряд із фундаментальними напрямками природничих наук, фізикою та математикою, вона ставить «розряд прикладного природознавства», де розвиваються знання, пов'язані з технікою, промисловістю, сільським, лісовим та водним господарством. Залишаючись академічною, наука зобов'язана була реалізувати прямий зв'язок із розвитком економічного потенціалу держави та пересічної людини, розвивати науково-практичні дослідження Академії в інтересах матеріального та духовного життя людей.

В організацію академічного життя покладемо три головні принципи: державний статус системи наукових установ, об'єднаних Академією, самоврядність у наукових справах, гармонійне поєднання природничих, технічних і соціогуманітарних наук. Реалізація цієї моделі невдовзі перетворила Академію на головну наукову установу України і визнаний у міжнародному середовищі центр фундаментальних досліджень.

В.І. Вернадський далекоглядно передбачив зростання ролі науки як продуктивної сили для базисних основ держави та її економічної потужності. Власне тому, на думку вченого, побудова Академії наук як головного наукового центру повинна спиратися на державну основу та державне фінансування, що зможе забезпечити міцну організацію наукового дослідження продуктивних сил країни та її природних багатств, економіко-статистичне вивчення населення і в найкоротші часи закласти економічний базис України як самостійної держави⁹.

Створення Академії передбачало взаємозв'язок таких національних інституцій, як Національна академія наук, Національна бібліотека та Національний музей — базових для розвитку науки та культури центрів, що ство-

**Василенко
Микола
Прокопович**
(14.02.1866–
03.10.1935)
президент ВУАН
у 1921–1922
роках

рувалися паралельно. Національна бібліотека України, що створювалася при УАН, мала стати сучасною лабораторією наукового знання, підтримуючи розвиток вітчизняної науки на світовому та національному рівні своїми науковими фондами.

Характерною особливістю діяльності НАН України стало створення належної інфраструктури, яка передбачала організацію відповідної дослідницько-виробничої бази, що дозволило б за потреби об'єднувати зусилля вчених для розв'язання комплексних проблем як фундаментального, так і прикладного характеру, актуальних практичних завдань.

У перший рік своєї діяльності УАН складалася з Історично-філологічного й Фізико-математичного відділів та Відділу соціальних наук, які охоплювали 3 інститути, 15 комісій і Національну бібліотеку.

Миколу Прокоповича Василенка (академіка з 1920 р.) було обрано другим після В.І. Вернадського президентом Всеукраїнської академії наук 18 липня 1921 р.¹⁰. Проте реальний внесок М.П. Василенка як засновника Академії, її куратора на перших етапах створення та подальшого зміцнення не можна обмежувати

⁹ *Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві*. К., 1919. С. 5–8.

¹⁰ *Микола Прокопович Василенко*. Авт. вступ. ст.: Ю.С. Шемшученко, І.Б. Усенко; упоряд. В.В. Вороненко; ред. Р.І. Осипова. К.: Наук. думка, 1990.

його коротким перебуванням на посаді президента Академії.

У листуванні з В.І. Вернадським та в доповіді на першому засіданні Комісії він окреслив своє бачення організації Академії. Ще у травні 1918 р. він писав Вернадському, що Академія не може слідувати застарілим принципам організації як, наприклад, Паризька академія, що була вільним товариством. Українська національна академія має стати центром науки, що об'єднує мережу державних установ, бібліотеку, архів, музей, інститути для прикладних та гуманітарних наук, які мають бути добре обладнаними для роботи. Він вважав, що передусім мають бути засновані відділення української мови, літератури та історії, а також відділи інститутів, пов'язані з вивченням практично важливих для держави інтересів, пов'язаних із дослідженням продуктивних сил України, економічні і статистичні. Зокрема. М.П. Василенко вважав, що Академія має бути вільною у виборі форм створення таких наукових установ, залежно від наявності наукових сил та важливості питань, що їх висуває держава. Він поставив питання і про необхідність власної друкарні, спеціального зручного місця для будівель Академії, формування фонду Національної бібліотеки та Музею, для чого було підготовлено спеціальне звернення до бібліотек, університетів, пересічних громадян; добився й першочергового фінансування Академії¹¹.

М.П. Василенко очолював Академію недовго, проте у важкі часи повної відсутності фінансування, тотального дефіциту та недовіри до нього як до члена гетьманського уряду з боку нової влади. Він послідовно проводив у життя принципи побудови Академії, які були розроблені ним під час роботи із заснування Академії. Він зміг згуртувати вітчизняні наукові сили. Академія почала поповнюватися новими членами, зокрема видатними вченими М.М. Криловим, Д.К. Заболотним, Є.П. Вотчалом, О.В. Фомінін, пожвавилася робота кафедр та комісій. Як послідовник необхідності

¹¹ *Історія Академії наук України 1918–1923. Документи і матеріали*. К., 1993. С. 22–23.

визнання Академії, він докладав багато зусиль щодо встановлення зв'язків із зарубіжними вченими, домогся надання Академії державних фінансових кредитів, підтримував академічну гідність та принципи розвитку свободи творчості в її стінах, сприяв діяльності з розробки правничої термінології та української наукової мови.

На жаль, 27 лютого 1922 р., внаслідок порушення головного принципу виборності голови-президента, під тиском з боку Народного комісаріату освіти та нової політичної ситуації, М.П. Василенко був вимушений скласти повноваження президента.

До когорти засновників УАН належить і третій президент НАН України, видатний історик, етнограф, археограф та правознавець, активний учасник підготовки законопроекту про створення УАН разом з В.І. Вернадським та М.П. Василенком академік **Орест Іванович Левицький** (1848–1922), обраний на цю посаду 27 березня 1922 р. Він був одним із керівників Українського наукового товариства, що увійшло до складу УАН, фундатором і членом багатьох громадських наукових об'єднань, брав активну участь у діяльності Київської археографічної комісії, очолював Археографічну комісію ВУАН, здійснив фундаментальні публікації історичних джерел, у тому числі козацьких літописів XVI–XVIII ст., видавав юридичні пам'ятки тощо¹².

Після від'їзду за кордон В.І. Вернадського, з 19 грудня 1919 р. до 18 липня 1921 р. О.І. Левицький виконував обов'язки заступника президента Академії. Під його керівництвом набув розвитку гуманітарний напрям, вирішувалися питання діяльності комісії біографічного та енциклопедичного словників, Археографічної комісії ВУАН, Центрального архіву давніх актів у Києві. О.І. Левицький докладав багато зусиль для порятунку музейної спадщини, зокрема Музею мистецтва, Картинної галереї,

¹² Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. *Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.): життєпис, бібліографія його праць і праць про нього*. К., 1998; Доліновський В.І. *Орест Левицький — археограф і джерелознавець*. Архіви України. 2014. № 1. С. 142–155.

Музею антропології та етнології, прийнявши їх під егіду Академії. У ВУАН він посів кафедру звичаєвого права України, очолював Правничотермінологічну комісію, що входили до Відділу соціальних наук, надалі став головою цього Відділу. Саме під його головуванням відбулося перше засідання Академії, на якому президентом став В.І. Вернадський. О.І. Левицький пішов з життя 9 травня 1922 р., що не дозволило йому здійснити все заплановане ним на посаді президента Академії¹³.

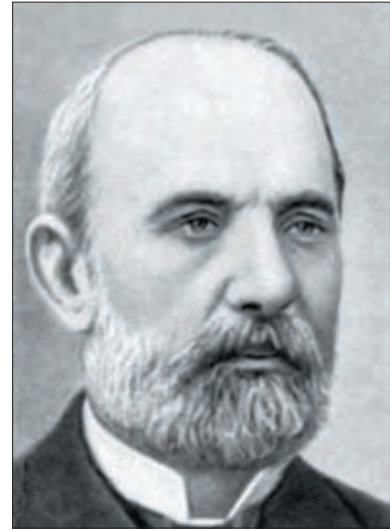
У період керівництва Академією О.І. Левицьким значно активізувалися дослідження національної історії, літератури, мови та культури, поліпшилося забезпечення Академії науковими кадрами. За президенства О.І. Левицького, в 1921 р. в Академії нараховувалося 1004 співробітники, а на початку 1923 р., після нього, — лише 117¹⁴. У 1921 р. науково-дослідні установи було реорганізовано в кафедри, які фінансувалися Наркомосом і існували переважно при освітніх закладах, де були лабораторії; в цілому їхня кількість досягала 90 на кінець 1922 р.¹⁵

За період президентства В.І. Вернадського, М.П. Василенка та О.І. Левицького у надзвичайно короткий, але історично дуже місткий час відбулося наукове та організаційне становлення УАН. Силами великого колективу українських учених та неодмінного секретаря УАН–ВУАН А.Ю. Кримського, який чітко слідував концепції організації Академії, реалізовано та розвинуто основні положення системного погляду на організацію, зміст і суть академічної науки — як головного наукового центру з широким спектром дослідницьких установ, як живого організму, що невинно розвивається, тримається у руслі світових наукових про-

¹³ Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. *Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.): життєпис, бібліографія його праць і праць про нього*. К., 1998. С. 87–88.

¹⁴ Матвеева Л.В., Циганкова Є.Г., Онопрієнко В.І. та ін. *Історія Академії наук України. 1918–1993*. К., 1994. С. 31–34.

¹⁵ Кульчицький С., Павленко Ю., Руда С., Храмов Ю. *Історія Академії наук України. 1918–1993*. К., 2000. С. 154–155.

**Левицький
Орест
Іванович**
(25.12.1848–
09.05.1922)
президент УАН
у 1922 р.

цесів і працює на завдання всебічного забезпечення зміцнення власної держави. Це заклало потужний потенціал для подальшого розвитку академічної науки в Україні, її мобільності та ефективності, послідовного нарощування наукоємності знань, зростання масштабів досліджень, формування та розвитку вітчизняного комплексу фундаментальної науки, органічного входження у світову науку.

12 червня 1922 р. загальні збори ВУАН обрали президентом академіка (з 1919 р.) **Володимира Іполитовича Липського** (1863–1937), відомого вченого-флориста, систематика рослин, ботаніко-географа, знавця гербарної справи та організатора ботанічних садів¹⁶. На час створення Академії, крім завідування Ботанічним садом ВУАН і кафедрою квіткових рослин, В.І. Липський брав активну участь в організації та роботі різних академічних структур, зокрема природничого профілю. З 1920 р. він був членом правління ВУАН, з 1921 р. — віцепрезидентом, брав участь у діяльності академічних Комісії з вивчення природних багатств України, Комісії з вивчення фауни України, працював у Видавничій комісії Другого відділу УАН, очолював Комісію енциклопедичного словника, був представником Академії у

¹⁶ Барбарич А.І. *Володимир Іполитович Липський*. К.: Вид-во АН УРСР, 1958.

**Липський
Володимир
Іполитович**
(11.03.1863—
24.02.1937)
президент
ВУАН у 1922–
1928 рр.

Військово-промислового комітеті. На початку 1921 р. В.І. Липський став членом Угової комісії з об'єднання Української академії наук з Українським науковим товариством, сприяв діяльності Всенародної (національної) бібліотеки України¹⁷. Його науково-організаційна діяльність в Академії була відзначена орієнтацією на наближення академічних досліджень до реальних потреб економічного розвитку країни.

У цей період почали розгортатися наукові дослідження в галузі природних ресурсів, зокрема геологічної будови, запасів корисних копалин, гідроресурсів, флори, що було використано під час складання плану електрифікації республіки; розпочав свою діяльність Інститут ботаніки¹⁸. Відчутно розширилася площа приміщень ВУАН, покращилися побутові умови співробітників. Однак у цей період посилювався тиск на Академію з боку Народного комісаріату освіти. У 1927 р. Президія Академії була замінена Радою із введенням до її складу

представників комісаріату та наданням їй права обирати академіків¹⁹.

Розгортання репресивного механізму щодо Академії та вчених проявилось, зокрема, у скасуванні демократичних виборів у травні 1928 р. (коли президентом знову було обрано академіка В.І. Вернадського). Повторні вибори значною мірою були політизованими і привели до змін у кадровому складі Академії згідно з рекомендаціями Наркомосвіти²⁰. 21 червня 1928 р. академік В.І. Липський подав у відставку з посади президента ВУАН і виїхав до Одеси, де очолив Ботанічний сад.

Працюючи в складній суспільно-політичній ситуації, коли радянська влада почала наступ на самоврядність та незалежність ВУАН, у час перших політичних репресій проти українських вчених, В.І. Липський доклав багато зусиль для збереження демократичних принципів організації Академії, академічної свободи наукової творчості та самоорганізації, закладених її засновниками й колективами академічних шкіл. Це, за словами М.В. Птухи, морально підтримувало співробітників, сама ідея Академії стимулювала до наукової роботи і надавала змісту їхній діяльності. Саме за підтримки В.І. Липського Академія боролася за звільнення арештованих М.П. Василенка, С.О. Єфремова та інших своїх членів²¹.

Отже, в перший період Академія розвивалася, головним чином, під керівництвом президентів — членів-засновників УАН. Їхні концептуальні підходи до проблем української науки та шляхів їх вирішення публікувалися на сторінках видання «Звідолення ВУАН», що виходило в 1921–1928 рр.

¹⁷ Гармасар В.Г. Липський Володимир Іполитович (до 150-річчя від дня народження). *Наука та наукознавство*. 2013. № 2. С. 78–86.

¹⁸ Шеляг-Сосонко Ю.Р., Зиман С.М. Видатний флорист і організатор науки. До 120-річчя від дня народження В.І. Липського. *Вісник АН УРСР*. 1983. № 9. С. 94–96.

¹⁹ Кульчицький С.В., Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. *Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті*. К.: Фенікс, 2000. С. 160–162.

²⁰ Матвеева Л.В., Циганкова Є.Г., Онопрієнко В.І. та ін. *Історія Академії наук України 1918–1993*. К., 1994. С. 51–53.

²¹ Кульчицький С.В., Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. *Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті*. К.: Фенікс, 2000.

У другий період Академію очолювали медико-біологи та біохіміки. В листопаді 1928 р. президентом Академії було обрано **Данила Кириловича Заболотного** (1866–1929), знаного вченого в галузі вітчизняної і світової медицини та біології, передусім мікробіології, вірусології, епідеміології, чию справу й донині творчо розвивають його учні та послідовники²². Його численні наукові праці, присвячені вивченню особливо небезпечних інфекцій, здобули міжнародне визнання та мали широке впровадження²³. Д.К. Заболотний був дійсним членом ВУАН з 1921 р., не займався суспільно-політичною діяльністю, тому його кандидатура сприймалася Наркоматом освіти, а світове ім'я, відповідно, не викликало заперечень серед академічних учених.

У 1929 р. Д.К. Заболотний розпочав реорганізацію діяльності Академії на основі запропонованих владою перспективних напрямів розвитку народного господарства республіки в технічній, аграрній та біологічній галузях на засадах 5-річного плану. Цей період, крім поповнення кадрового складу Академії політвиступами, відзначений, перш за все, ще й появою серед її членів таких перспективних учених, як О.О. Богомолець, О.В. Палладін, Є.О. Патон, М.М. Федоров, О.В. Леонтович, Д.К. Третьяков, О.М. Динник, А.О. Сапегін та ін.²⁴

У складних умовах і за дуже короткий час Д.К. Заболотний збільшує колектив Академії, добивається союзного фінансування в зв'язку з 10-річним ювілеєм ВУАН у 1929 р. (тоді датою заснування вважався 1919 р.), спрямувавши його на зміцнення науково-технічної бази, створює сприятливі умови для організації наукових досліджень в установах Академії з метою посилення зв'язку науки та практики²⁵.

²² Білай В.Й. *Данило Кирилович Заболотний*: бібліогр. покажч. К.: Наук. думка, 1979.

²³ Підгорський В.С. Видатний епідеміолог та мікробіолог. До 150-річчя від дня народження академіка Д.К. Заболотного. *Вісник НАН України*. 2016. № 8. С. 90–97.

²⁴ *Історія Національної академії наук України: 1918–2018 рр.* К., 2018. С. 42.

²⁵ *Вісті ВУАН*. 1928. № 1–3.

**Заболотний
Данило
Кирилович**
(28.12.1866–
15.12.1929)
президент
ВУАН
у 1928–1929 рр.

На період президентства Д.К. Заболотного припадають і прийняття нового Статуту Академії, запропонованого радянським урядом, і зміни в організаційній структурі, і створення Ради ВУАН, і ліквідація місцевих наукових товариств. Серед позитиву — організація ряду нових інститутів біологічного й технічного профілю, зокрема Інституту мікробіології й епідеміології, який сьогодні носить ім'я його першого директора — Д.К. Заболотного.

У 1929 р., в умовах розгортання процесу проти так званої «Спілки визволення України», Д.К. Заболотний як позаполітичний, на думку радянських партійних та урядових кіл, кандидат знову переобирається президентом Академії²⁶. Однак раптова смерть наприкінці 1929 р. обірвала діяльність Д.К. Заболотного, який навіть у таких складних умовах зміг підтримати діяльність Академії на високому науковому рівні, спрямувати її на вирішення важливих економічних та гуманітарних завдань тогочасного суспільства²⁷.

²⁶ Скрипаль І. Академік Данило Заболотний в контексті часу створення Української академії наук та Інституту мікробіології. *Світгляд*. 2008. № 5. С. 66–69.

²⁷ Підгорський В.С. Видатний епідеміолог та мікробіолог. До 150-річчя від дня народження академіка Д.К. Заболотного. *Вісник НАН України*. 2016. № 8. С. 90–97.

**Богомолець
Олександр
Олександрович**
(24.05.1881–
19.07.1946)
президент
АН УРСР
у 1930–1946 рр.

У липні 1930 р. президентом Академії обирають **Олександра Олександровича Богомоляця** (1881–1946)²⁸. В історію вітчизняної науки він увійшов як засновник української школи патологічної фізіології, онкології, ендокринології, геронтології, гематології, автор численних фундаментальних наукових праць, присвячених здоров'ю людини, що вважалося дуже пріоритетним у медичній науці того часу²⁹.

Його президентство припало на значне посилення авторитарного впливу держави на розвиток науки, посилення адміністративно-командної системи управління з боку партійних органів, централізацію системи управління наукою, ідеологізацію наукової діяльності, згортання напрямів, що були пов'язані з національно-гуманітарними проблемами української історії, філософії, етнографії, літературознавства, національної культури.

Під час керівництва О.О. Богомоляця Академією, у 1934 р., відбулася докорінна реорганізація її структури та напрямів діяльності, перехід від розрізнених кафедр, комісій, кабінетів, інших попередніх форм академічної

структури до інститутів. Спочатку, в 1930 р., три відділи, що існували раніше, замінили двома відділами: природничо-технічним та соціально-економічним. Всередині відділів на прямі визначалися циклами, що відображали вирішення актуальних питань індустріалізації. Було проведено облік наукових установ та наукових товариств. Різко зменшилася питома вага гуманітарного напрямку, зокрема історико-філологічних досліджень. До Першого відділу ввійшли Інститут будівельної механіки, 45 кафедр, 13 комісій, 23 кабінети, до Другого — інститути мовознавства, демографії, реконструкції сільського господарства, 23 кафедри, 39 комісій, 12 кабінетів. При Президії ВУАН функціонувало чотири комісії. В Академії працювали 338 співробітників, з них 79 академіків та 242 наукових працівники. Така структура, безумовно, обтяжувала управління наукою. Впровадження оптимізації структури та плановості наукових робіт мало спонукати до пошуку нової стратегії в умовах наближення до конкретних прикладних завдань індустріалізації, створення промислового потенціалу країни.

У січні 1934 р. завершується реорганізація ВУАН. Вона виводиться з підпорядкування Наркомату освіти і передається в безпосереднє відання Раднаркому республіки. Ведуться пошуки нової раціональної структури, наближеної до нових завдань Академії. В лютому 1936 р. вона перейменовується в АН УРСР. Ліквідуються так звані цикли, в основу структури Академії покладено науково-дослідні інститути. Якщо в 20-ті роки в ній фактично працювало лише два інститути — технічної механіки і демографії, до яких у 1927–1928 рр. додалися ще два, створені президентами Липським та Заболотним, — ботаніки і мікробіології, то в 1934 р. інститутів стало 36, а їхня діяльність спрямовувалася на вирішення науково-практичних завдань розбудови народного господарства³⁰.

²⁸ Кавецький Р.Є. *Олександр Олександрович Богомолець*: бібліогр. покажч. К.: Наук. думка, 1979.

²⁹ Комісаренко С. Життєдайні принципи вченого-гуманіста (3 нагоди 130-річчя від дня народження академіка О.О. Богомоляця). *Вісник НАН України*. 2011. № 9. С. 3–12.

³⁰ Комісаренко С. Життєдайні принципи вченого-гуманіста (3 нагоди 130-річчя від дня народження академіка О.О. Богомоляця). *Вісник НАН України*. 2011. № 9. С. 9.

Завдяки зусиллям О.О. Богомольця впродовж наступних трьох років значно збільшується чисельність Академії, фінансування технічного напрямку та напрямів прикладних досліджень, відбувається перерозподіл співвідношення технічних і гуманітарних спеціалістів на користь Відділу математичних та природничих наук (1098 науковців порівняно з 542 науковцями Відділу суспільних наук³¹). Орієнтація на інститути мала прогресивне значення, яке свого часу підтримував і В.І. Вернадський, як і необхідність розвитку прикладних досліджень, хоча й за інших обставин.

Ці позитивні явища супроводжувалися, на жаль, і драматичними подіями — кадровими змінами, викликаними політичним репресивним механізмом влади, втратою багатьох знаних учених, переорієнтацією соціогуманітарної науки з питань національної культури, історії, мови, літератури, права на розробку досліджень з класової боротьби, пролетарського інтернаціоналізму, історії комуністичної партії, марксистсько-ленінської філософії тощо.

З іншого боку, орієнтація на новий кадровий потенціал сприяла зародженню нових наукових шкіл, які займалися конкретними і дуже складними проблемами економічного і соціального розвитку, реалізації великих державних комплексних програм, що потребувало об'єднання зусиль колективів учених різного профілю.

Цей період вимагав від президента Академії напруженої роботи в особливих психологічних та соціально-політичних умовах, під диктатом поставлених (не завжди компетентних) завдань, які треба було виконувати в дуже стислі терміни, що спонукало науковців до пошуку оригінальних рішень. Тому особлива увага приділялася підготовці нових кадрів вищої кваліфікації, відкривалися аспірантури, де готували вчених, орієнтованих на нові завдання.

Цілком закономірно, що в цій ситуації та завдяки авторитету О.О. Богомольця відбувається істотне покращення матеріально-

технічного стану Академії, відкриваються нові наукові установи, розгортається капітальне будівництво, набуває масштабності видавнича діяльність. За дуже короткий термін в Академії стали формуватися перспективні наукові школи, які надалі отримали значні здобутки в природознавстві й техніці. Великий внесок було зроблено в економічний розвиток країни. В 1939 р. до Академії було приєднано низку науково-технічних інститутів, а до складу академіків обрано представників технічних наук, зокрема Є.О. Патона, О.М. Динника, Г.Ф. Прокуру, М.М. Федорова. В умовах розбудови важкого машинобудування Академія стала організаційним центром системи наукових установ республіки, що визначала розвиток та успіхи технічної галузі науки³².

Завдяки створенню нової потужної лабораторно-експериментальної бази не лише були досягнуті істотні успіхи в прикладних науках, але й розвинулися фундаментальні наукові дослідження з математики та математичної фізики, технічної та будівельної механіки, теоретичної фізики, фізичної хімії, геології, фізіології людини і тварин, мікробіології, епідеміології, біохімії. О.О. Богомолець створив у Києві в 1931 р. Інститут експериментальної біології і патології Наркомату охорони здоров'я УРСР, а в 1934 р. — Інститут клінічної фізіології Академії наук УРСР, де об'єднав кращих учених-медиків України.

Важливого перспективного значення набуло створення Інституту електрозварювання під керівництвом Є.О. Патона, якому належить величезний внесок у перемогу в Великій Вітчизняній війні і в розбудову економіки СРСР.

В АН УРСР працювали такі визнані світовою вченою громадою науковці, як Д.О. Граве, М.М. Крилов, В.Я. Данилевський, І.І. Шмальгаузен, О.В. Леонтович, Г.В. Пфейфер, М.І. Безбородько, В.М. Любимов, О.І. Білецький, М.М. Боголюбов, М.В. Корноухов, А.І. Кіпріанов, О.І. Бродський та ін. О.О. Богомолець

³¹ Матвєєва Л.В., Циганкова Є.Г., Онопрієнко В.І. та ін. *Історія Академії наук України 1918–1993*. К., 1994. С. 78.

³² Матвєєва Л.В., Циганкова Є.Г., Онопрієнко В.І. та ін. *Історія Академії наук України 1918–1993*. К., 1994. С. 78.

Перше засідання Президії АН УРСР після повернення Академії з евакуації до визволеного Києва. 1944 р.

займав мужню позицію в питаннях захисту вчених під час політичних репресій 1930-х років, зокрема відстояв М.В. Птуху, К.Г. Воблого, О.І. Лейпунського, А.Ю. Кримського, М.М. Крилова та ін.³³

Період війни є особливим в історії Академії. Вона змінює структуру, повністю переорієнтовується на потреби фронту та обороноздатності країни. Під керівництвом О.О. Богомольця в 1941 р. було створено Науково-технічний комітет сприяння обороні, який координував військово-промислові дослідження з потребами підприємств і організацій, а 13 лютого 1942 р. президент очолив Комісію з відбудови зруйнованих ворогом міст і підприємств України³⁴. Вчені Академії самовіддано працювали на фронтах, зокрема медики — у шпиталях. Інститути, вивезені в евакуацію, вирішували нагальні завдання стосовно виробництва нових приладів, апаратів, матеріалів і механізмів, розвитку виробництва двигунів, літаків,

³³ Мойбенко А.А., Павлович С.И. Научное наследие академика А.А. Богомольца (к 130-летию со дня рождения). *Фізіологічний журнал*. 2011. Т. 57. № 3. С. 93.

³⁴ Богомольць О.О. Завдання науки в боротьбі проти німецького фашизму і Українська академія наук. *Вісник АН УРСР*. 1942. № 3–4. С. 3–7.

танків. Здійснювалися геофізичні роботи у Волго-Уральському нафтогазоносному районі. Було впроваджено метод автоматичного зварювання броні танків, відомий як зварювання під флюсом, тощо.

За головування в Академії О.О. Богомольця було вивчено дію цитотоксичної сироватки, яку використовували для прискорення загоювання ран, переломів, лікування септичних станів, боротьби організму з інфекціями, а також застосування вітаміну К для припинення кровотеч тощо.

Крім завдань оборонного характеру вчені Академії працювали над вирішенням питань відбудови енерго- та водопостачання, металургійної та вугільної промисловості, відбудови зруйнованих міст і сіл³⁵. Гуманітарний напрям був присвячений питанням боротьби з нацизмом.

Після повернення Академії з Уфи до звільненого від окупації Києва її діяльність спрямовується на відновлення економіки України, а також на розвиток напрямів проблем атомного ядра, хімії ізотопів, каталізу, дослідження земної кори, кам'яного вугілля Донбасу, ґрунтів

³⁵ Сапегін А.О. Основні напрями роботи АН УРСР у 1942 р. *Вісник АН УРСР*. 1942. № 3–4. С. 30.

як основи хліборобства, підземних вод і процесів ерозійності, підвищення врожайності сільськогосподарських рослин, флори і фауни України, розвитку тваринництва, вивчення питань фізіології нервової системи, фізіологічної системи сполучної тканини, ранового сепсису, біохімії нервової та м'язової діяльності, проблем водойм тощо. Створюються Астрономічна обсерваторія в Києві, Лабораторія швидкісних машин і механізмів, Харківська філія Інституту енергетики, Лабораторія металофізики, інститути загальної і неорганічної та органічної хімії³⁶. Зростає міжнародний авторитет Академії. Її успіхи за період президентства О.О. Богомольця висвітлювалися на сторінках наукового часопису «Вісті ВУАН», що виходив у 1928–1947 рр.

Передчасна смерть О.О. Богомольця 19 липня 1946 р. завершила його діяльність на посаді президента Академії.

На позачергових зборах Академії 20–21 листопада 1946 р. її президентом обрано **Олександра Володимировича Палладіна** (1885–1972), першого віце-президента НАН України і одного з фундаторів вітчизняної біохімічної науки, визнаного світовою наукою вченого, засновника і першого директора Інституту біохімії АН УРСР.

На початку своєї діяльності він ставить перед Академією завдання розгортання наукової роботи, спрямованої на впровадження отриманих наукових досягнень у практику, перетворення її на продуктивну силу, стимулює орієнтацію української науки на світовий рівень.

Структура Академії станом на 1946 р. була репрезентована п'ятьма відділами: суспільних наук, фізико-хімічних та математичних наук, біологічних наук, технічних наук та сільськогосподарських наук. За президентства О.В. Палладіна відбувається розвиток спеціалізації науки. На його пропозицію Відділ фізико-хімічних та математичних наук було поділено на два: фізико-математичних наук та хімічних і геологічних наук, що відобража-

³⁶ Палладін О.В. Робота Академії наук УРСР в 1943 р. і план науково-дослідних робіт Академії на 1944 р. *Вісті АН УРСР*. 1944. № 3–4. С. 9–16.

**Палладін
Олександр
Володимирович**
(10.09.1885–
06.12.1972)
президент
АН УРСР
у 1946–1962 рр.

ло актуальні напрями того періоду розвитку УРСР. У цих відділах створилися нові інститути. Одночасно низку інститутів було передано Українській академії сільськогосподарських наук³⁷. На початку 1950-х років кількість установ Академії виросла до 68 (51 науково-дослідна і 17 допоміжних)³⁸. У 1950-х роках відбувається подальше вдосконалення структури Академії, зміцнюється матеріально-технічна база і значно збільшується капітальне будівництво.

З другої половини 1950-х років почався розподіл сфер впливу між партійними органами влади, які взяли на себе контроль над суспільними науками, та радянськими, що стали контролювати природничі і технічні науки. У 1958 р. було проведено з'їзд Компартії України, який, незважаючи на заідеологізованість, відкрив «добу відлиги» і перспективи для покоління шістдесятників – істориків, філософів, правників, економістів, літературознавців, мовознавців, археологів, етнографів,

³⁷ Кульчицький С.В., Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. *Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті*. К.: Фенікс, 2000. С. 253–254.

³⁸ Кульчицький С.В., Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. *Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті*. К.: Фенікс, 2000. С. 262–263.

мистецтвознавців, фольклористів. Академічні інститути отримали статус головних наукових установ галузі, створювалися нові наукові установи, зокрема Інститут філософії, Сектор держави і права³⁹. Зміцнюються інститути Львівської філії, створюється Кримська філія АН УРСР.

Отже, в умовах розвитку протилежних тенденцій управління наукою, попри негативний вплив дискусій у біологічних та технічних науках, нав'язування дріб'язкової опіки з боку партапарату⁴⁰, що стримувало розвиток окремих наукових напрямів, Академія вийшла на траєкторію стабільного розвитку завдяки досвіду інтенсивної діяльності в роки війни та розвитку засадничих напрямів фундаментальних досліджень у галузях природничого профілю, вирішенню проблем науково-технічного прогресу, укріпленню матеріальної бази Академії та формуванню нового покоління кадрів⁴¹.

Розвиваються школи в галузі природничих і технічних наук М.О. Лаврентьєва, О.Ю. Ішлінського, В.Є. Лашкарьова, К.Д. Синельникова, С.О. Лебедева, Л.Д. Ландау, О.І. Бродського, А.В. Думанського, М.В. Корноухова, Г.В. Курдюмова, А.І. Кіпріанова, О.І. Душечкіна, С.М. Гершензона, І.М. Францевича, В.П. Філатова та ін. Провідне місце у світовій науці посідали українські школи елек-

трозварювання Є.О. Патона і кібернетики В.М. Глушкова.

У 1953–1954 рр. створюється Обчислювальний центр, в Інституті фізики починається будівництво ядерного реактора, в Інституті електрозварювання виникає новий метод шлакового електрозварювання тощо.

Орієнтація на прикладні дослідження, розвиток спеціалізації і обслуговування економічних районів України не стали на заваді розгортанню теоретичних досліджень у нових напрямках — ядерній фізиці, фізиці напівпровідників, радіофізиці й електроніці, геофізиці, механіці, матеріалознавстві, хімії високомолекулярних сполук, біохімії, фізіології, які почали набирати силу із середини 1950-х років⁴². О.В. Палладін та багато вітчизняних академіків стали членами іноземних академій і гідно репрезентували українську науку в світі.

27 лютого 1962 р. відбулися чергові перевибори президента і Президії АН УРСР. Академік О.В. Палладін звернувся до Загальних зборів із заявою, в якій просив не висувати його кандидатуру при виборах президента Академії. Загальні збори задовольнили його прохання і за довголітню сумлінну роботу на посаді президента Академії висловили йому щире подяку. Президентом АН УРСР обрано академіка Б.Є. Патона. Віце-президентами стали академіки В.М. Глушков, О.Ф. Макаренченко, М.П. Семенов, головним ученим секретарем — членкореспондент Г.С. Писаренко. На посаду члена Президії обрано академіка М.М. Боголюбова. Розпочався новий етап розвитку Академії, який ознаменував формування на її основі потужної національної наукової системи.

³⁹ *Національна академія наук України 1918–2018. До 100-річчя з дня заснування*. К., 2018. С. 303–304.

⁴⁰ Кульчицький С.В., Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. *Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті*. К.: Фенікс, 2000. С. 132–134.

⁴¹ Комісаренко С.В. Майстер і його школа (до 130-річчя від дня народження акад. О.В. Палладіна та 90-річчя Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України). *Вісник НАН України*. 2015. № 10. С. 60–70.

⁴² *Національна академія наук України 1918–2018. До 100-річчя з дня заснування*. К., 2018. С. 45–46.

S.I. Pyrozhekov

Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv)

L.A. Dubrovina

Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv)

OUTSTANDING ORGANIZERS OF ACADEMIC SCIENCE

During the entire hundred years of existence of the National Academy of Sciences of Ukraine, it has been headed by prominent scholars, tireless organizers of science. The article deals with the activities of the Presidents of the Academy V.I. Vernadsky (1918–1921), M.P. Vasilenko (1921–1922), O.I. Levytsky (1922), V.I. Lipsky (1922–1928), D.K. Zabolotnyi (1928–1929), O.O. Bogomolets (1930–1946), O.V. Palladin (1946–1962). Their personal and aggregate contribution to the national and world science, the formation of the Academy, the development of the integration of science, education, culture, and production are covered.